
Wydział Pedagogiki i Psychologii
Zakład Grafiki IWA

Artur POPEK

Osobowość młodzieży o zróżnicowanym poziomie postaw twórczych

Индивидуальность молодежи с дифференцированным уровнем творческого подхода

Personality of Young People at Different Levels of Artistic Creativity

WSTĘP

Psychiczne funkcjonowanie człowieka będzie jeszcze długo zagadką dla badaczy. Tym bardziej trudna do poznania jest psychika twórcy. Specyficzna atmosfera, jaką otaczają się twórcy (artyści) ich niechęć do ujawniania tajników genezy dzieła sprawiają, że wiedza na ich temat jest niejednoznaczna, wewnętrznie sprzeczna i zbyt ogólnikowa. Jednak ostatnie lata dzięki ciągłemu rozwojowi nauki sprawiły, że twórczość zaczęto traktować jako jeszcze jeden poznawalny obszar funkcjonowania jednostki. Zgłębienie tego zagadnienia staje się bardzo ważne w obliczu wszelkich przemian, jakie niesie ze sobą cywilizacja. Wiele faktów przemawia za tym, że wszechstronny rozwój człowieka dokonuje się przede wszystkim za sprawą tworzenia. W obecnych czasach rośnie także zapotrzebowanie na twórczość ze względów ekonomicznych. Z drugiej zaś strony wiadomo, że twórcza spontaniczność, tak powszechna u dzieci, u większości ludzi przemija wraz z wejściem w dorosłe życie. Rodzi się pytanie - na ile zanik twórczych zachowań jest naturalnym, rozwojowym zjawiskiem, a na ile winę za ten stan rzeczy ponosi środowisko. Problem ten należy rozważyć na bazie pewnych informacji o charakterze teoretycznym. Dlatego też niniejsze opracowanie zawiera ogólne omówienie następujących zagadnień:

- 1) sposobów podejścia do pojęcia twórczości i osobowości,
- 2) trudności związanych z ich pomiarem,

- 3) różnic osobowościowych pomiędzy młodzieżą twórczą i nietwórczą (traktując twórczość w możliwie najszerszym zakresie, ujmując ją jako postawę twórczą),
- 4) wpływu kształcenia plastycznego na postawę twórczą młodzieży,
- 5) wpływu twórczości na optymalny rozwój osobowości.

OSOBNOWOŚĆ - SPOSOBY PODEJŚCIA DO PROBLEMU

Odpowiedź na pytanie, jaka jest struktura osobowości, nie jest jednoznaczna, gdyż współczesna wiedza na ten temat daleka jest od jednolitej. Wyrasta ona z tradycji filozoficznej lub psychopatologicznej i dlatego przyjęte podziały różnych teorii układają się w mało jednolitą całość. W. Szewczuk przytacza następujące podziały teorii osobowości: metafizyczne - empiryczne, biologiczne-psychosocjologiczne, peryferyjne-centralistyczne, omnibusowe-integracyjne-hierarchiczne-przystosowawcze oraz introgenne-ekstragenne-relacyjne.¹

Ten ostatni podział pozwala na wyodrębnienie poglądów na temat genezy cech, struktury bądź czynników rozwoju osobowości, gdzie niektóre z nich uwzględniają również pomiar osobowości zgodnie z przyjętą koncepcją teoretyczną. Wymieniony tu symptom jest niezwykle ważny. Oto wiele teorii osobowości jako modeli teoretycznych nie daje się operacjonalizować z powodu braku odpowiednich narzędzi badawczych. Do takich koncepcji należy zaliczyć dialektyczną teorię osobowości: S. L. Rubinsteina², czy też polskie koncepcje W. Szewczuka³, J. Reykowskiego⁴, St. Gerstmann⁵, K. Dąbrowskiego⁶ czy W. Łukaszewskiego.⁷

¹ S. Szewczuk, Psychologia, t. 2, Warszawa 1966, s. 339-448.

² S. L. Rubinstein, Podstawy psychologii ogólnej, Warszawa 1964, s. 817-906.

³ Szewczuk, Psychologia, t. II, s. 339-448.

⁴ Osobowość a społeczne zachowanie się ludzi, red. J. Reykowski, Warszawa 1976.

⁵ S. Gerstmann, Osobowość, Warszawa 1970.

⁶ K. Dąbrowski, Osobowość i jej kształtowanie poprzez dezintegrację pozytywną, Warszawa 1975.

⁷ W. Łukaszewski, Osobowość: struktura i funkcje regulacyjne, Warszawa 1974.

Teoria cech klasyfikuje ludzi według tego, w jakim stopniu mogą oni być scharakteryzowani w kategorii pewnej liczby cech. Osobowość będzie więc opisana przez określenie pozycji poszczególnych cech na szeregu skal. Zadaniem badaczy jest uporządkowanie niezliczonych możliwych sposobów charakteryzowania jednostki. Teorie cech, mimo że nie uwzględniają aspektów sytuacyjnych ludzkiego zachowania, pozwoliły na skonstruowanie narzędzi pomiaru osobowości. Przykładowo można wymienić Inwentarz Osobowości MPI H. J. Eysencka i Kwestionariusz Osobowości R. B. Cattella.

Według R. B. Cattella, osobowość jest tym wszystkim, co pozwoli przewidzieć, jak dana jednostka zachowa się w określonej sytuacji. Wyszedł on z założenia, że można dokonać pomiaru osobowości, określając jej pozycję na szeregu skal. Jako punkt wyjścia przyjął listę 4,5 tys. terminów opisujących cechy osobowości w języku potocznym. Łącząc terminy mniej więcej jednoznaczne, zredukował listę do 171 cech wyrażających się najczęściej w postaci biegunowych przeciwieństw. Dla dalszego uściślenia zbioru cech posłużył się metodą analizy czynnikowej, w wyniku czego otrzymał 12 podstawowych cech osobowości. Następnie dodał 4 cechy, które nie wystąpiły we wszystkich grupach zmiennych, ale w wysokim stopniu różnicowały dane interpretacyjne. W rezultacie otrzymał 16 cech. Czynniki te nazwał autor podstawowymi cechami źródłowymi.

Natomiast wg H. J. Eysencka, osobowość stanowi względnie trwałą organizację charakteru, temperamentu, intelektu, właściwości fizycznych, które determinują specyficzne sposoby przystosowania się do otoczenia.⁸ Pomimo takiej dość wszechstronnej definicji osobowości teorię Eysencka zalicza się do teorii czynnikowych. Z drugiej strony, wyniki otrzymane dzięki analizie czynnikowej stanowiły jedynie etap pośredni, a nie - jak u Cattella - ostateczny, zakończony analizą jakościową zmierzającą do ustalenia praw rządzących zachowaniem. Eysenck stworzył schematy organizacji osobowości o budowie hierarchicznej. Na najniższym poziomie organizacji osobowości znajdują się procesy pobudzania i hamowania, stanowiące podłoże fizjologiczne introwersji. Zjawiska obserwowalne na drugim poziomie organizacji osobowości są zasadniczo zdeterminowane czynnikami natury konstytucjonalnej. W wyniku interakcji między tymi czynnikami a wpływem środowiska dochodzi do kształtowania się cech osobowości do trzeciego poziomu - są to nawyki zachowania (rysy). Na najwyższym poziomie stoją tzw. nawyki myślenia (postawy). Podstawowe wymiary osobowości wynikające z wyżej

⁸ H. J. E y s e n c k, The Structure of Human Personality, London 1953, Hetuen, s. 2.

opisanego konstruktów to: psychotyzm, introwersja-ekstrawersja, neurotyzm, inteligencja. Jednak badawczy wkład H. J. Eysencka w zagadnienie psychotyzmu i inteligencji jest niewielki. Dlatego też najczęściej stosowaną techniką badawczą wynikającą z teorii Eysencka jest jego Inwentarz Osobowości MPI, badający poziom introwersji-ekstrawersji i neurotyzmu. Czynniki teorii osobowości, obok niewątpliwej zalety, jaką jest możliwość skonstruowania narzędzi pomiaru osobowości, nie są pozbawione pewnych wad i stają się teoriami przestarzałymi. Nowoczesne, pełniejsze, bardziej spójne teorie nie stworzyły jednak zadowolających narzędzi pomiaru osobowości wyrosłych na ich gruncie.

TWÓRCZOŚĆ - TEORIA I EMPIRIA

Od r. 1950, czyli od daty wystąpienia J. P. Guilforda na kongresie Amerykańskiego Towarzystwa Psychologicznego zaczyna się gwałtowny wzrost zainteresowania psychologów zagadnieniami twórczości. Rozwój badań związany był z przyjęciem założenia, że twórczość jako zespół cech w populacji ma rozkład normalny. J. P. Guilford podejmuje długofalowe badania nad ludźmi wybitnie zdolnymi. Interesujące wyniki dają prace Mac Kinnona i Cattella. Getzels, Jackson i Torrance objęli nimi również młodzież szkolną. Obecnie prowadzonych jest ponad 100 programów badawczych.⁹ Tak ogromny rozwój badań nad twórczością pociąga za sobą powstanie rozbieżności w podchodzeniu do tego zagadnienia. We współczesnej literaturze problem twórczości rozpatruje się głównie w czterech kategoriach: twórczość jako dzieło, jako proces, jako wynik warunków społecznych (zewnętrznych), jako zespół cech ludzi twórczych.

W niniejszym opracowaniu skupię się nad tym ostatnim podejściem. Definicje twórczości są tu zarówno wyrazem ogólnych koncepcji teoretycznych, jak i wynikiem badań empirycznych. Twórczość jest utożsamiana z wybitną inteligencją, z talentem lub uzdolnieniami specjalnymi, z umiejętnością wykorzystania potencjalnych możliwości, ze zdrowiem psychicznym, z postawą wobec rzeczywistości. Mówiąc o cechach osobowości twórców rozpatruje się je pod kątem specyficznych uzdolnień, od których zależy bezpośrednio powodzenie w różnych dziedzinach nauki lub sztuki. Początkowo twórczość utożsamiano z talentem. Zdecydowała o tym postawa psychologów myślenia badających

⁹ A. S t r z a ł e c k i, Wybrane zagadnienia psychologii twórczości, Warszawa 1969, s. 19.

twórczość od strony intelektualnej. Obecnie wysiłki psychologów zmierzają zarówno w kierunku szerszego poznania uzdolnień twórczych (J. P. Guilford)¹⁰, przebiegu procesu twórczego (H. A. Simon, J. C. Gowan, G. D. Demos, E. P. Torrance)¹¹, jak i włączenie tych zagadnień w szersze tło emocjonalno-motywacyjne (A. H. Maslow, J. P. Guilford, R. B. Cattell, D. W. Mac Kinnon). Ciekawe hipotezy dotyczące sfery intelektualnej wysunął J. P. Guilford. Według niego, twórczy ludzie posiadają dużą płynność i giętkość myślenia i werbalizacji, są oryginalni, uczuleni na dostrzeganie układow spoistych w materiale niezorganizowanym, posiadają zdolność przestrukturalizowania elementów nierozwiązalnych problemów i zdolność planowania.¹² J. P. Guilford łączy twórczość z myśleniem dywergencyjnym, podkreślając takie jego cechy, jak: płynność, giętkość, oryginalność. Według C. W. Taylora, cechami twórców są: humor, fantazja, ciekawość, swoboda operowania pojęciami, niezależność i pewność siebie.¹³ D. W. Mac Kinnon dodaje do nich intuicję, wrażliwość estetyczną, inteligencję, samoakceptację.¹⁴ C. R. Rogers podkreśla rolę otwartości w kojarzeniu idei i faktów.¹⁵ Naukowcy z Kalifornijskiego Instytutu Badań i Pomiaru Osobowości (IPAR) na podstawie badań empirycznych wyodrębnili pięć głównych cech charakterystycznych dla osobowości twórczej: 1) silne ego, 2) wyższa inteligencja, 3) wysoka tolerancja na sprzeczne doświadczenia, 4) podwyższony poziom neurotyzmu, 5) specyficzna forma uspołecznienia i niezależności.¹⁶ Spośród poglądów o dominującej roli osobowości w procesie twórczym należy wymienić te, które twórczość wiążą z zasadniczą przemianą struktury osobowości, dokonującej się pod wpływem specyficznej energii. W ujęciu psychoanalizy energia ta ma charakter konfliktotwórczy, a wewnętrzne napięcia i konflikty są łagodzone

¹⁰ I b i d, s. 16.

¹¹ Creativity: Its Educational Implications, red. I. C. Gowan, C. D. Demos, E. P. Torrance, Wiley, New York 1967, s. 43-53.

¹² J. P. G u i l f o r d, Creativity, "American Psychologist" 1950, nr 5, s. 444-454.

¹³ Scientific Creativity: Its Recognition and Development, red. C. W. Taylor, F. Barron, New York 1963, s. 53-76.

¹⁴ The Study of Lives, red. R. W. White, New York 1963, s. 252-278.

¹⁵ C. R. R o g e r s, Towards the Theory of Creativity etc., "Review of General Semantics", 1954, nr 11, s. 249-260.

¹⁶ J. T r z e b i Ń s k i, Osobowościowe warunki twórczości [w:] Osobowość a społeczne zachowanie się ludzi, red. J. Reykowski, Warszawa 1976, s. 117-126.

w odpowiedni sposób. Inni autorzy kładą nacisk na rozwój osobowości, jej integrację i samourzeczywistnienie. Zwolennikami tej teorii są: K. Goldstein, C. R. Rogers, A. H. Maslow, E. Fromm.¹⁷ Zwłaszcza A. H. Maslow precyzuje teorię samourzeczywistnienia, łącząc z problemem samorealizacji zagadnienie zdrowia psychicznego, jako warunku koniecznego twórczości.¹⁸

Twórcze zachowanie rozpatrywane jest przez wielu psychologów jako wynik specyficznej postawy wobec rzeczywistości. Jej podstawową cechą jest otwartość, która wg C. R. Rogersa jest przeciwieństwem postawy obronnej, wewnętrznej sztywności, ciasno ukształtowanych poglądów i wartości.¹⁹ Na konformizm jako zaprzeczenie postawy twórczej zwrócił uwagę R. S. Crutchfield. Według niego, twórca jest antykonformistą, człowiekiem niezależnym, o silnie zintegrowanym ego, posiadającym zdolności przywódcze. Jest człowiekiem w pełni wydajnym intelektualnie i dojrzałym emocjonalnie. Z otwartością, niezależnością, oryginalnością łączona jest często wrażliwość, rozumiana jako zdolność dostrzegania rzeczy takimi, jakie są, jako uczulenie na bogactwo form życia, zachowanie ludzi, nowe pojęcie, rzeczy i wydarzenia. Wyrazem wewnętrznego bogactwa twórców jest tolerancja na sprzeczne doświadczenia. Nie odczuwają oni niepokoju wobec zaburzonych, niespójnych układów, lecz znajdują w nich aktywizację do dokonywania syntezy i wprowadzenia ładu.²⁰

Jeśli chodzi o badania empiryczne, najbardziej ściśle, jak do tej pory, wyniki otrzymali H. G. Douth i R. B. Cattell. W świetle badań Inwentarzem Psychologicznym H. G. Gougha następujące skale różnicowały osobowość ludzi twórczych od nietwórczych: swoboda towarzyska, poczucie własnej wartości, wnikliwość, rzutkość, kobiecość, orak dobrego samopoczucia, brak odpowiedzialności, niskie uspołecznienie, nieopanowanie, brak tolerancji, brak chęci podobania się, nietypowość, powodzenie przez niezależność.²¹ 16-czynnikowy kwestionariusz R. B. Cattella pozwolił na dokonanie starannych, możliwie poprawnych metodologicznie badań. Na podstawie analizy

¹⁷ Creativity and Its Cultivation, red. H. H. Anderson, Harper, New York 1959, s. 83-95.

¹⁸ S t r z a ł e c k i, op. cit. s. 24.

¹⁹ Ibid, s. 25.

²⁰ R. S. C r u t c h f i e l d, The Creative Process [w:] Conference on the Creative Person, Berkeley, California 1961, nr 6, s. 14.

²¹ H. G. G o u g h, California Psychological Inventory, Palo Alto, California 1956.

biografii niezwykłych, wybitnych jednostek i po przebadaniu współczesnych naukowców Cattell stwierdził, że: twórcy są bardziej introwertywni, inteligentni, posiadają silne ego, są dominatywni, desurgentni, wrażliwi, radykalni, bardziej wrażliwi wobec siebie.²² S. Poppek, podsumowując dotychczasowe wyniki badań światowych nad twórczością, za punkt wyjścia przyjął istnienie postawy twórczej, którą rozumie jako aktywny stosunek do świata, wyrażający się potrzebą poznania i świadomego przetwarzania zastanej rzeczywistości, a także własnego ja. Autor swoją koncepcję opiera na założeniu, że na postawę twórczą składają się głównie dwie sfery: poznawcza i motywacyjna. Należy zaznaczyć, że pojęcie zdolności intelektualnych wchodzących w zakres sfery poznawczej ujmowane jest szerzej niż czyniono to dotychczas. Tradycyjne podejście do inteligencji jako umiejętności przystosowania się, czy zdolności spostrzegania zależności i wyciągania wniosków, mierzonej ilorazem inteligencji, nie uwzględnia myślenia dywergencyjnego. Współczynnik korelacji między II a zdolnościami twórczymi wynosi od + 0,2 do + 0,4, powyżej ilorazu równego 120 zależność ta jest nieistotna.²³

PREZENTACJA BADAŃ WŁASNYCH

Dalsza część niniejszego opracowania będzie służyła prezentacji przebiegu i rezultatów badań własnych. Aby rozstrzygnąć problem różnic osobowościowych młodzieży twórczej i nietwórczej, posłużyłem się Kwestionariuszem Twórczego Zachowania się S. Popka, który to kwestionariusz stanowi operacjonalizację wymienionej koncepcji. Badania przeprowadziłem na populacji młodzieży licealnej (około 18 lat) oraz wśród studentów) 19-25 l. Należy zwrócić uwagę, że w późnym okresie dojrzewania oraz okresie młodzieńczym następuje ukształtowanie się pełnej struktury osobowości. Równocześnie nie zanika jeszcze uwrażliwienie na doznania estetyczne, charakterystyczne dla poprzednich faz dojrzewania. Twórczość odpowiada postawie psychicznej młodzieży, zaspokaja skłonności do dramatyzowania życia, pogoni za niezwykłością i ideałem. Ważną rolę odgrywa wyobraźnia będąca jednym z ważniejszych napędów życia psychicznego. Nawet te osoby, które w życiu dorosłym zagubią cechy działań twórczych, w tym wieku przejawiają tendencje

²² S t r z a ł e c k i, op. cit., s. 139-140.

²³ S. P o p e k, Kwestionariusz Twórczego Zachowania, Instytut Psychologii UMCS, Lublin 1983, s. 5-7.

kreatywne. Od 18 roku życia młodzież zaczyna coraz efektywniej sterować swoją wyobraźnią, dokonując trafniejszych wyborów potrzeb i wartości. Zainteresowania zaczynają się rozwijać zgodnie z uzdolnieniami specjalnymi. Pociąga to za sobą rozszerzenie środków wyrazu stosowanych przez młodzież. Jednocześnie zmniejsza się częstość zachowań twórczych u osób, u których postawa twórcza stanowiła przede wszystkim cechę rozwojową. Uwzględnienie specyfiki tego okresu rozwojowego jest szczególnie ważne przy analizie zachowań twórczych, gdyż u młodzieży może nastąpić zatarcie granicy między tym, co typowe i nietypowe, oryginalne czy konformistyczne. Pragnę zaznaczyć, że moje badania dotyczyły różnic osobowościowych u ludzi twórczych w wieku 18-25 lat. Oprócz tego nowatorakim elementem w analizie danych było zastosowanie bardziej ostrego podziału na grupę eksperymentalną i kontrolną - grupie twórczej przeciwstawiłem nietwórczą, a nie jak do tej pory było przyjęte - o przeciętnym poziomie badanej cechy. Dzięki zastosowaniu Kwestionariusza Twórczego Zachowania S. Popka selekcja osób pod względem poziomu zachowań twórczych obejmowała nie tylko sferę intelektualną (poznawczą), ale i motywacyjną. Sfera poznawcza wynika z dyspozycji intelektualnych, wiąże się z predyspozycjami instrumentalnymi (wysoka wrażliwość i zdolność w spostrzeganiu i zapamiętywaniu, przetwarzaniu i wytwarzaniu informacji, dzięki wyobraźni i myśleniu dywergencyjnemu). Drugą sferę stanowi zespół cech charakterologicznych, zapewniających aktywne realizowanie potencjalnych możliwości intelektualnych i emocjonalnych jednostki.

Do pomiaru osobowości porównywanych grup zastosowałem dwie techniki - Kwestionariusz Osobowości R. B. Cattella oraz Inwentarz Osobowości MOP H. J. Eysencka. Różnice międzygrupowe w poszczególnych skalach zastosowanych testów przyjmowane były w sytuacji, gdy poziom istotności przekroczył 0,001, czyli prawdopodobieństwo błędu było znikome.

OSOBOWOŚĆ A POSTAWA TWÓRCZA MŁODZIEŻY LICEALNEJ

W Kwestionariuszu Osobowości R. B. Cattella otrzymałem następujące wyniki: czynnik B (inteligencja) potwierdził wyniki badań R. B. Cattella dotyczące dorosłych. Nie odnotowałem różnic między młodzieżą twórczą a nietwórczą pod względem poziomu inteligencji. Czynnik C (siła ego - skłonność do zachowań neurotycznych) wskazuje, że młodzież twórcza jest silniejsza psychicznie, wykazuje większą stałość uczuć, brak zachowań

hipochondrycznych, posiada wysoką samokontrolę, jest bardziej niecierpliwa i lojalna. Potwierdzają to wyniki uzyskane w czynniku E (dominacja - uległość). Młodzież twórcza jest bardziej dominatywna, czyli próżna, egoistyczna, zarozumiała, energiczna, ryzykancka, nonkonformistyczna, perfekcjonistyczna, indywidualistyczna. Cechy te sprzyjają obronie "ja", zachowaniu indywidualizmu, powodują natomiast powstawanie częstych konfliktów na styku młodzież - dorośli. Osoby twórcze posiadają przeciętną dla populacji odporność psychiczną (czynnik H), młodzież nietwórcza ma ją wyraźnie obniżoną, czyli jest bardziej nieśmiała, chłodna, trzymająca się na uboczu, zahamowana, nastawiona lękowo do życia, skrupulatna, ostrożna, rozważna. Cechą rozwojową, czyli charakterystyczną dla tego wieku, jest zaniżona odporność psychiczna, tak więc wyniki skali H potwierdzają lepsze przystosowanie młodzieży twórczej. Wrażliwość (czynnik I), czyli wnikliwość, poczucie smaku estetycznego, osiągnęła ogólnie u młodzieży poziom wysoki. Czynnik M (niekonwencjonalność) nie zróżnicował grup porównawczych w sposób istotny. Wysokie wyniki w tej skali potwierdziły ogólną tendencję młodzieży do zachowań niekonwencjonalnych. Nie należy tego jednak interpretować jako przejawu zachowań twórczych, gdyż powszechność zaprzeczania konwencji u młodzieży jest zjawiskiem typowym. Czynnik O (poczucie winy - zaufanie do siebie) zróżnicował istotnie obie grupy. Młodzież nietwórcza jest zastanawiająca się, lękliwa, przeżywająca poczucie osamotnienia, podejrzliwa, przewrażliwiona, łatwo zniechęcająca się. Osoby twórcze osiągają wyniki skupione wokół średniej. Tendencją rozwojową jest niepewność siebie związana z przewartościowaniem ideałów. Młodzież twórcza będzie więc lepiej radziła sobie z wejściem w życie dorosłych, gdyż zaufanie do siebie to lepsze samopoznanie, samoakceptacja, wiedza o możliwościach samozachowywania, większe możliwości tworzenia dalekosiężnych planów. Tak więc młodzież o wysokim poziomie zachowań twórczych jest silniejsza psychicznie, ma niższy poziom zachowań neurotycznych, jest dominatywna, odporniejsza na stres, bardziej dojrzała osobowościowo i społecznie. Równocześnie uważana jest za trudniejszą. Zestaw cech charakterystycznych dla młodzieży nietwórczej, np.: stabilność uczuć, stałe niezadowolenie, liczne symptomy neurotyczne, hipochondria, autyzm, lękliwość, niecierpliwość świadczą o tym, że właśnie ta grupa powinna być bardziej kłopotliwa. Z drugiej strony wiadomo, że wielu nauczycieli woli uczniów łatwo podporządkowujących się, nie utrudniających planowanego przebiegu lekcji, natomiast uczniowie twórczy będą burzyć normalny tok zajęć, zmuszając prowadzącego do dodatkowego wysiłku i indywidualnego podejścia do ucznia. Młodzież twórczą dzięki większej sile ego będzie charakteryzowała wysoka motywacja zadaniowa przy mniejszej podatności na sterowanie zewnętrzne. Motywacja ta będzie więc

dotyczyć zadań stawianych sobie przez młodego człowieka, a nie narzucanych z zewnątrz. Wobec takich uczniów nauczyciel musi przejawiać własne twórcze podejście i wykazać dużą intuicję pedagogiczną. Reasumując, pragnę podkreślić, że młodzież twórcza jest bardziej zdrowa i dojrzała psychicznie niż nietwórcza.

NEUROTYZM A POSTAĆ TWÓRCZA MŁODZIEŻY AKADEMICKIEJ

Idąc tym śladem, postanowiłem zbadać problem przystosowania u młodzieży studiującej. Zająłem się problemem neurotyzmu i zdrowia psychicznego u studentów wychowania plastycznego jako przedstawicieli grupy twórczej, porównując ze studentami geografii, jako grupy mającej mniejszy kontakt z twórczością. Zanim przystąpię do prezentacji wyników badań własnych, przytoczę kilka charakterystycznych stanowisk dotyczących problemu zdrowia psychicznego i twórczości. Pierwotnie kojarzono twórczość z obłądem. Związane to było z pojmowaniem normy jako stanu przeciętnego. Wszystko, co wykaczało poza przeciętność było traktowane jako nienormalne - chore. Przykładem może być teoria Lombroso. Okazało się, że fakty mające potwierdzać tę teorię były do niej naginane. Pierwszym zaprzeczeniem takiego stanowiska była teoria Z. Freuda. Twórczość potraktował on jako mechanizm obronny ego. Twórczość sublimuje popęd seksualny i pozwala rozładować go w formie społecznie akceptowanej. K. Horney - przedstawicielka neopsychoanalizy rozgraniczyła pojęcia neurotyzmu i twórczości, twierdząc, że konflikty wewnętrzne mogą mieć jedynie chwilowy, przejściowy wpływ na proces twórczy, natomiast neurotyzm jest wobec twórczości zjawiskiem destruktywnym.²⁴ Inaczej ujął ten problem K. Dąbrowski. U niego fazy destrukcji służą stworzeniu nowej konstrukcji, przejściu na nowy, wyższy poziom rozwoju.²⁵ Wspomniane już wyniki Kalifornijskiego Instytutu IPAR dostarczają niezbyt spójnych wewnętrznie wyników: twórcy posiadają silne ego i są równocześnie neurotykami. Być może w zależności od dziedziny twórczości neurotyzm przybiera różne nasilenie. Ogólnie wskazywałoby to na brak zależności między twórczością i zdrowiem psychicznym, co wydaje się być omijaniem problemu. Optymistyczne stanowisko reprezentuje psychologia humanistyczna,

²⁴ K. H o r n e y, Neurotyczna osobowość naszych czasów, Warszawa 1976.

²⁵ D ą b r o w s k i, op. cit.

według której twórczość jest przejawem istnienia wyższego poziomu zdrowia psychicznego.

Własne badania empiryczne miały na celu przynajmniej częściowe wyjaśnienia charakteru zależności między neurotyzmem a zachowaniami twórczymi. W rezultacie analizy wyników ustaliłem, że: pomiędzy poziomem badanych zmiennych zachodzi istotna zależność. Jest to zależność odwrotnie proporcjonalna: wraz ze wzrostem poziomu zachowań twórczych maleje poziom neurotyzmu i odwrotnie. Pragnę zwrócić uwagę, że otrzymane wyniki należy traktować z dużą ostrożnością, gdyż istotność różnic między średnimi porównywanych grup nie była zbyt duża. Związek zachowań twórczych z neurotyzmem zakłócany jest przez szereg zmiennych, czyli wysoki poziom twórczości może jedynie przyczyniać się do redukcji neurotyzmu, a wysoki poziom neurotyzmu może blokować postawę twórczą, jeśli potencjalnie ona istnieje. Należy się domyślać, że związek między opisywanymi zmiennymi nie ma charakteru prostej zależności. Wyniki moich badań są wycinkowe, gdyż nie dotyczą przypadków skrajnych - osób wybitnie uzdolnionych. Odwrotnie proporcjonalna zależność między twórczością a neurotyzmem wraz ze wzrostem zachowań twórczych może przyjmując różne kształty:

- a) nastąpi dalszy wzrost odporności psychicznej aż do osiągnięcia pewnej granicy,
- b) na skutek wyjątkowej wrażliwości percepcyjnej i emocjonalnej u twórców wybitnych poziom neurotyzmu wzrośnie, zależność przyjmie postać paraboli,
- c) istnieje granica, powyżej której zależność między zmiennymi ma przebieg odrębny dla każdej dziedziny twórczości,
- d) istnieje granica, powyżej której opisywana zależność wymyka się opracowaniom statystycznym.

Studenci na ogół osiągają wyższy poziom zachowań twórczych niż młodzież licealna. Jest to efektem dość skutecznego działania selekcyjnego egzaminów wstępnych, a także większej samodzielności związanej z rozwojem osobowości. Niepokojący wydaje się natomiast fakt, że wbrew moim założeniom poziom zachowań twórczych u studentów wychowania plastycznego jest znacznie niższy niż u studentów geografii ($x_{pl} = 14,92$ $x_g = 23,21$). Być może wynika to z zawodowego charakteru średnich szkół plastycznych, nastawionych na rozwój praktycznych sprawności (warsztatu), a nie osobowości. Tendencje te kulturowane są częściowo na studiach wyższych. Charakter praktycznych egzaminów wstępnych, sposób prowadzenia zajęć z plastyki wręcz zabijają twórcze myślenie, zmuszając do pracy poprawnej lecz mało odkrywczą. Wyższy neurotyzm studentów wychowania plastycznego w porównaniu z geografami świadczyć może o przeroście ambicji, głównie wśród studentów przeciętnych, chcących

dość do czołówki, posiadających jednak zbyt słabe mechanizmy obronne. Należy wziąć także pod uwagę wyższy komfort psychiczny studiów plastycznych, gdzie rozluźniona dyscyplina, pseudoartystyczne podejście do zajęć praktycznych sprawiają, że fakt przejścia przez egzaminy wstępne może zapewnić szczęśliwe przebrnięcie przez całe studia. Inne kierunki (np. geografia) stresują odrzucaniem słabszych jednostek w trakcie całego okresu studiów.

Podsumowując niniejsze rozważania pragnę jeszcze raz podkreślić, że wyniki przeprowadzonych przeze mnie badań potwierdziły katarską rolę twórczości. Są one jednocześnie argumentem przemawiającym za słusnością teorii psychoanalizy (twórczość jest mechanizmem obronnym ego), neopsychologii (proces neurotyczny stanowi barierę dla twórczości), powodując trwonienie sił konstruktywnych, psychologii humanistycznej (jednostka twórcza charakteryzuje się maksymalnym poziomem autonomii, zdolności do samorozwoju a więc zdrowiem psychicznym).

РЕЗЮМЕ

Данная работа содержит общее обсуждение следующих вопросов:

- 1) способ подхода к понятию дарования и личности;
- 2) трудности связанные с их определением;
- 3) индивидуальные различия между молодежью с творческим талантом и без таланта (рассматривая творческий талант в самом широком масштабе, трактуя его как творческий подход);
- 4) влияние художественного образования на творческий подход молодежи;
- 5) влияние творчества на оптимальное развитие личности.

Автор представляет также результаты собственных эмпирических исследований молодежи в возрасте 18—25 лет. Исследования подтвердили, что творчество исполняет роль *katharsis* и показали деструктивную функцию неврозизма в творческом поведении. Автор подчеркнул отрицательное влияние системы общего и художественного образования на творческий подход молодежи.

SUMMARY

The paper presents a general discussion of the following topics:

- 1) the approaches to the idea of creativity and personality,
- 2) difficulties in their measurement,
- 3) differences in personality between creative and non-creative young people (treating creativity in the widest sense, as an artistic attitude),

4) the influence of artistic training upon the creative attitudes of young people,

5) the influence of creativity upon optimum development of personality.

The author presents the results of his empirical research covering the young population, aged 18-25. The research confirms the cathartic function of artistic creation, and points to the destructive effect of neurotic reactions on creativity. The detrimental effect of the system of general and artistic education on artistic creativity of youth is also stressed by the author.